

Keywords: vocational training, modernization principles, innovative activity.

[Повернутись до «Зміст»](#)

Василь Ягунов

УДК 37.026 (075)

ОБНОВЛЕННЯ ДИДАКТИКИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Провідною метою професійної освіти у багатьох нормативно-правових документах (Національна доктрина розвитку освіти, закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту” та “Про професійно-технічну освіту” та ін.) визначено творчий розвиток особистості майбутнього фахівця, а пріоритетом у його професійній підготовці у системі професійної освіти є забезпечення конкурентоспроможності та мобільності на ринку праці. У зв’язку з суттєвими змінами в соціально-економічній сфері українського суспільства виникла також потреба уточнення методологічних положень сучасної дидактики професійно-технічної освіти.

Дидактичні проблеми, які аналізуються в цій статті, були предметом розгляду, зокрема, за такими напрямками:

- загальні теоретичні та методологічні проблеми функціонування системи ПТО (Р.С. Гуревич, Т.М. Десятов, Н.В. Кузьміна, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, А.С. Нікуліна, В.О. Радкевич, О.І. Щербак та ін.);

- загальні теоретичні основи формування компетентності інженера-педагога (В.А. Адольф, Е.Ф. Зеєр, О.Е. Коваленко, Н.В. Кузьміна, А.С. Нікуліна та ін.);

- розвиток професійної компетентності педагогів і майстрів виробничого навчання (Т.Г. Браже, А.О. Вербицький, Б.Б. Исправников, С.В. Крисяк, А.С. Нікуліна, Е.О. Помиткін, В.О. Радкевич, О.І. Щербак та ін.).

У національній системі освіти в Україні, у тому числі й професійно-технічній освіті (ПТО), нині здійснюється теоретико-

методологічне обґрунтування основних напрямів свого розвитку та подальшої модернізації. У документах ЮНЕСКО ХХІ століття оголошене століттям освіти, водночас в них вказується на кризу в освіті у всьому світі, наголошується на необхідності обґрунтування нової моделі та визначення основних напрямів модернізації. Так, аналіз основних змін, які відбуваються в освітніх системах провідних країн світу, дає можливість виокремити **основні напрями реформування освіти**, які мають безпосередній та опосередкований вплив на основні напрями розвитку ПТО у нашій країні. Це, зокрема, такі напрями: загальнопланетарний глобалізм освіти, що охоплює, практично, всі провідні країни світу; гуманізація і демократизація освіти, які стають сьогодні водночас і провідними тенденціями її реформування та розвитку; культурознавча соціологізація та екологізація змісту освіти, які поступово починають впроваджуватися в систему освіти багатьох країн світу; міждисциплінарна інтеграція в освіті, яка водночас стає і тенденцією її реформування; орієнтація освіти на безперервність, тобто забезпечення можливості навчатися протягом усього життя людини як суб'єкта професійного буття.

Методологічною основою розвитку системи ПТО в Україні мають бути провідні ідеї, принципи та положення гуманістичної філософії освіти, на основі яких слід наповнити конкретним змістом, смислом, методиками та технологіями особистісно-орієнтоване та суб'єктно-діяльнісне навчання майбутніх кваліфікованих фахівців. Такий підхід об'єднає повагу до особистості учня та визнання його рівноправним партнером педагога в навчально-виховному процесі ПТНЗ, розуміння первісності учня як суб'єкта навчального процесу, оскільки вона існує не сама по собі, а для учня, для задоволення його освітніх потреб, для забезпечення здобуття ним професійно-технічної освіти з наступним підвищенням кваліфікації та професійним удосконаленням. Гуманізація системи ПТО та її переорієнтація на особистість учня як суб'єкта процесу навчання, визнання індивідуальної траєкторії його навчальної діяльності, активне

формування в нього потреби до самонавчання, саморозвитку, самовиховання та самоактуалізації з урахуванням можливостей максимальної актуалізації потенційних здібностей сприяють подоланню кризи в освіті та повній реалізації вимог суспільства до неї. Але при цьому треба обов'язково мати на увазі вимоги ринку праці до сучасного фахівця, забезпечення конкурентоспроможності випускника ПТНЗ, можливість швидкого перенавчання, що є вирішальною умовою успішного розвитку та ефективного функціонування сучасної системи ПТО. І хоча система профтехосвіти в Україні має певне законодавче забезпечення, не все благополучно у цій справі. Насамперед маємо на увазі побудову системи освіти згідно з принципами, сформульованими у ст. 6 Закону України "Про освіту": доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок зі світовою і національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і спадкоємність системи освіти; поєднання державного управління і громадського самоуправління в освіті [3, с. 23].

Досить широке коло дидактичних проблем досліджує **дидактика ПТО**, яка є науковою галуззю професійної педагогіки та вивчає цілі, закони, закономірності, принципи, зміст, методи, методики, технології, особливості та організаційні форми підготовки майбутніх фахівців у системі ПТО, аналізує зміст і особливості педагогічної діяльності педагогів і майстрів виробничого навчання та навчальної діяльності учнів, їх суб'єкт-суб'єктну взаємодію, загальні дидактичні проблеми функціонування і розвитку системи ПТО в сучасних умовах.

У цій дефініції не можна, безперечно, охопити всі провідні проблеми. Водночас, у процесі їх вивчення та обґрунтування викладених положень необхідно враховувати, на нашу думку, низку тенденцій, які мають місце в національній системі освіти і можуть стати джерелом розвитку та реформування системи ПТО в Україні. Насамперед, також є **орієнтація національної системи освіти на європейський і світовий освітній простір**, у якому особлива увага звертається на гуманістичні цінності в освіті, збереження “екології особистості учня”, право одержання кожною особою освіти, допомогу їй в як суб’єкту буття, суб’єкту життєдіяльності, суб’єкту навчальної та майбутньої професійної діяльності самоактуалізації. Такий підхід означає поступовий відхід соціально-орієнтованої дидактики ПТО до гуманістичної, суб’єктно-діяльнісної. Це не говорить про відмову від традиційних дидактичних принципів і методів професійного навчання у ПТНЗ, наприклад від принципу наочності чи від методу усного викладу матеріалу, а передбачає їх наповнення новим гуманістичним змістом, вдосконалення методики їх застосування на основі провідних ідей і положень гуманістичної філософії освіти, застосування сучасних особистісно-орієнтованих і суб’єктно-діяльнісних методик і технологій підготовки кваліфікованих спеціалістів у системі ПТО.

Такий підхід зумовлює появу іншої тенденції, а саме: **відбувається становлення національної системи освіти на основі гуманістичної філософії освіти**. Наприклад, О.Я. Савченко висловлює таку думку з цього приводу: “Особливе значення має опора дидактики на методологічні знання з філософії освіти. Ця галузь включає:

онтологію – сутність освіти полягає в зіставленні різних філософських систем, виробленні категоріально-поняттєвого апарату;

аксіологію – різноманітні ціннісні системи і пошук засад для комунікації і співпраці в галузі освіти;

епістемологію – феномен педагогічної свідомості і пізнання, їх педагогічну інтерпретація” [5, с. 15].

Провідною метою навчання є формування і розвиток творчої особистості учня як цілісного *суб’єкта культури*, що передбачає “розпредметнення культурного досвіду нації та людства, багатоманітних формоутворень матеріальної і духовної культури шляхом їх діяльнісного опанування, пізнання і розвитку, самопізнання і самодіяльності, залучення нових поколінь (засобами освіти і самоосвіти) до культуротворчої діяльності” [7, с. 30–32].

Така освіта має однозначно педоцентричний характер, тобто головною дійовою особою у навчально-виховному процесі ПТНЗ є не педагог, а учень, а основним засобом дидактичного впливу на нього є не сукупність певних програмованих знань, навичок і вмінь, а створення таких оптимальних умов, за яких формується та розвивається особистість учня, відбувається формування основних суб’єктних якостей майбутнього фахівця, виховується духовність й активна життєва позиція, творча методика навчальної та майбутньої професійної діяльності, набуваються основні ключові і професійні компетентності, без яких не можна стати суб’єктом життєдіяльності та суб’єктом професійної діяльності. Безумовно, такий підхід передбачає володіння гуманістичними цінностями і педагогів і учнів, необхідність опанування та дотримання яких не викликає жодного сумніву з боку всіх суб’єктів освітнього процесу – від директорів ПТНЗ і до учнів. У зв’язку з таким ставленням до професійної підготовки слушною є думка О.В. Сухомлинської щодо актуальності ціннісного навчання: “...в сучасних умовах постає питання... й про ціннісне навчання, тобто навчання, що має своїм кінцевим результатом не знання, а формування аксіологічного світогляду, що оперує ціннісними категоріями” [6, с. 110].

Як відомо, нині ***відбувається системна інтеграція національної системи вищої освіти в Європейський освітній і науковий простір у межах Болонського процесу***. З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України в європейський політичний, економічний і правовий простір визначені основні напрями освітньої і наукової інтеграції,

передбачено впровадження європейських норм і стандартів освіти в національну систему вищої освіти. Здійснення цього спрямовано на взаємне налагодження контактів і обмін між суб'єктами освітньої діяльності, на поширення наукової та навчальної інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських учених і фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень. Безумовно, ці зміни безпосередньо та опосередковано торкаються й системи ПТО.

Загальнонаукові, професійні і фахові знання, необхідні сучасному фахівцю, з одного боку, швидко збагачуються, а з другого, швидко застарівають (як правило, що п'ять років). У зв'язку з цим сьогодні робити акцент на оволодінні учнями тільки певною сукупністю загальнонаукових, професійних і фахових знань, навичок і вмінь не можна і не треба. Гуманістична філософія освіти, гуманізація, демократизація і гуманітаризація національної системи освіти, її орієнтація на світовий освітній простір передбачають формування особистості учня як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, налагодження та активне підтримання між педагогами та учнями суб'єкт-суб'єктних взаємин. Ми такі взаємини розуміємо як сутність сучасного навчального процесу в системі ПТО. Формування суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами й учнями, між самими учнями та активна їх співпраця є надійним гарантом впровадження гуманістичної парадигми освіти у навчальний процес і водночас є фундаментом її життєздатності в системі ПТО. А для цього учень повинен мати навчальну компетентність, повинен уміти вчитися, має стати справжнім суб'єктом навчального процесу в ПТНЗ, а педагог має його вести від одного рівня компетентності до наступного, до більш високого та якісного – від загальнонаукового та загальнопрофесійного до фахового. У такому випадку учень буде здатен самостійно поповнювати свої фахові знання, підвищувати професійну компетентність, набувати справжньої фахової майстерності.

Предметом особливої уваги є *навчальна діяльність учнів з властивими тільки їй, психологічними, психофізіологічними та фізіологічними закономірностями, принципами та механізмами*, які мають враховуватися сучасною дидактикою ПТО. У руслі, наприклад, ціннісного навчання постає питання:

“Як, у який спосіб навчати – стереотипізацією чи рефлексією, конструктивним діалогом?” [6, с. 110–111]. Отже, це цілій пласт дидактики ПТО та педагогічної психології, який на сьогодні, практично, не тільки не досліджений, а багатьма керівниками та педагогами системи ПТО, на жаль, і не усвідомлюється. У зв'язку з цим практично немає наукових досліджень у цій галузі. А коли ця проблема стосується підготовки фахівців у системі ПТО за різними напрямками, наприклад, за мистецьким, виникає багато цікавого та перспективного науково-дослідницького матеріалу як для практиків, так і для науковців.

Як відомо, **на освіту безпосередній вплив мають телекомунікаційні технології та інтернет-ресурси.** Це – об'єктивна ознака сучасного суспільства, з якою обов'язково слід рахуватися. Нині систему ПТО поза телекомунікаційними технологіями та інтернет-ресурсами не можна уявити. Адже, з одного боку, вони стали сучасними ефективними засобами навчання, а з іншого, вони – невичерпне джерело різноманітної наукової, довідкової та навчальної інформації. Наприклад, у зв'язку з цим закономірно виникла дидактика дистанційного навчання.

Водночас, слід пам'ятати, що вони не можуть замінити педагога, не можуть вирішити специфічні міжособистісні взаємини між учнями та педагогами в навчально-виховному процесу ПТНЗ, не можуть виконувати виховний і розвивальний вплив на духовну сферу майбутнього фахівця та передавати йому передовий досвід і таємниці фахової діяльності майстрів, наприклад, народного художнього промислу та ін.

Порівняльний аналіз систем ПТО України та провідних країн світу свідчить про наявність розмаїття структур і параметрів підготовки різних фахівців. Але, водночас, можна встановити певні загальні принципи і підходи до системи підготовки майбутніх фахівців у системі ПТО, серед яких особливу увагу доцільно звернути на необхідність реалізації **принципу неперервності освіти особи як фахівця та суб'єкта**

професійної діяльності упродовж життя. Наприклад, згідно з Положенням про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 65 від 20 січня 1998 року, підготовка фахівців з різних професій здійснюється за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр (незалежно від підпорядкування та форми власності навчального закладу).

Отже, неперервність ПТО – це комплекс державних і приватних ПТНЗ, що забезпечує організаційну, змістовну та методичну єдність, наступність і взаємозв'язок усіх ланок профтехосвіти з урахуванням актуальних і перспективних суспільних та економічних потреб українського ринку праці, особистісних прагнень і можливостей суб'єктів професійної діяльності – майбутніх учнів системи ПТО. Позитивним нормативним актом у цьому аспекті виступає Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 1998 року № 841 “Про затвердження комплексних заходів щодо формування ступеневої ПТО, спеціалізації та перепрофілювання ПТНЗ”.

Відповідно **провідними тенденціями розвитку системи ПТО** в Україні частково є та мають стати такі:

1) **орієнтація на людський вимір** у освітній діяльності ПТНЗ, на визнання цінності та самобутності особистості учня та його гідності; у зв'язку з цим навчально-виховний процес має бути зорієнтований на самоцінність життя, творчості, особистісного успіху учня як громадянина, особи, суб'єкта навчання та майбутнього фахівця, реалізацію принципів суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів і учнів, всебічне сприяння розвитку творчого потенціалу учня, як суб'єкта майбутньої професійної діяльності в навчальному процесі ПТНЗ;

2) **усвідомлення педагогами суб'єктності учня у навчальному процесі ПТНЗ та її сприйняття, всебічна підтримка і забезпечення:** аксіомою для керівників і педагогів має бути усвідомлення того, що , образно кажучи, учень не є глиною, з якої можна виліпити все, що заманеться, а він є активною особистістю з потужним творчим потенціалом; з

одного боку, він є рівноправним суб'єктом навчально-виховного процесу поряд з педагогом, а з іншого, бере з навчально-виховних впливів лише бажане та необхідне. На жаль, педагоги не завжди усвідомлюють і сприймають суб'єктність учня, а тому не завжди актуалізуються суб'єктні резерви для поліпшення ефективності його професійної підготовки;

3) спрямованість навчального процесу до особистості учня як до його суб'єкта, тобто створення умов для його самоактуалізації як суб'єкта навчальної діяльності в умовах ПТНЗ; у такому разі педагогів системи ПТО буде цікавити учень не як сукупність чи система певних пізнавальних процесів і психічних утворень – знань, навичок і вмінь, психічних станів і властивостей – а як цілісна творча особистість, яка активно формується та розвивається як суб'єкт буття, навчальної діяльності та навчання, самоактуалізується у навчально-виховному процесі; такий підхід не цілком відповідає традиційним уявленням керівників і педагогів ПТНЗ про роль і місце учня в навчальному процесі, але це є аксіомою сьогоденного розуміння смислу людського буття, загальножиттєвого та професійного призначення особи; у зв'язку з цим мають відбуватися методологічні та світоглядні зміни в загальних переконаннях, настановах і цінностях педагогічної діяльності, керівництві навчально-виховним процесом у ПТНЗ, ставленні до учня;

4) подолання відчуження культури і науки від системи ПТО та її орієнтація на гуманістичні цінності світової, національної і професійної культури: навчально-виховний процес у ПТНЗ має спрямовуватися на формування творчо-гуманістичної особистості учня як цілісного суб'єкта культури певного виду професійної діяльності: “Становлення творчо-гуманітарної особистості як суб'єкта культури передбачає розпредметнення культурного досвіду нації та людства, багатоманітних формоутворень матеріальної і духовної культури шляхом їх діяльнісного опанування, пізнання і розвитку, самопізнання і самодіяльності, залучення нових поколінь

(засобами освіти і самоосвіти) до культуротворчої діяльності” [7, с. 32]; результатом такого підходу є формування в учнів професійної культури взагалі та культури професійної поведінки та діяльності, фахового мислення, зокрема;

5) **перенесення акценту з викладацької діяльності педагога на творчу навчальну діяльність учня**, на створення оптимальних умов для його самовияву в суспільнокорисній діяльності, у тому числі й у навчальній, на формування у нього творчої методики навчання, самоосвіти та самоактуалізації у навчальній діяльності; такі зміни у методиці процесу навчання означають свідоме сприйняття педагогами ПТО викладених вище тенденцій і сучасних дидактичних теорій і концепцій, в яких основна увага звертається на суб’єктність учня в навчальній діяльності, на сприйняття загальнолюдських цінностей у професійній підготовці майбутніх фахівців, на створення умов для справжнього перетворення учня на суб’єкт процесу навчання; таким чином, основна увага звертається на формування і розвиток навчальної компетентності учнів та на їх перетворення на справжніх суб’єктів навчальної діяльності, а не просте виконання навчальної програми шляхом передачі учням певної сукупності програмних знань, навичок і вмінь;

6) результатом впливу зазначених тенденцій є поступовий **перехід від традиційних, інформативних і монологічних методів і організаційних форм навчання до діалогічних**: «Одним з найістотніших механізмів “окультурення” цивілізації і, зокрема, її освітньої складової є дедалі ширше запровадження парадигми діалогу. Її основними складовими є: по-перше, тип відносин індивідуальних або групових суб’єктів, за якого вони, щиро поважаючи один одного, готові не просто співпрацювати, а й конструктивно скористатися у цій співпраці думками й пропозиціями партнерів...; по-друге, тип знання, що, асимілюючи здобутки “великих діалогів”, які розгортаються у людській культурі, ідентифікує суперечності у спробах та результатах пізнання тих чи тих об’єктів і з’ясовує можливості, коли не

розв'язання цих суперечностей, то принаймні повнішого й глибшого розуміння вказаних об'єктів» [1, с. 40].

Отже, головний позитив таких навчальних заходів полягає у тому, що вони сприяють встановленню партнерських взаємин між учасниками процесу навчання, сприяють актуалізації та самоактуалізації творчих потенціалів учнів, а також і самих педагогів, учать слухати один одного і толерантно ставитися до думок інших, формують культуру обстоювання власної точки зору, поступово формують і розвивають основні показники навчальної компетентності учнів, на практиці сприяють встановленню суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами та учнями та між самими учнями у процесі навчання тощо;

7) **комп'ютеризація і технологізація навчання**: у зв'язку з інтенсивним розвитком інформаційних технологій навчання виникають суттєві обставини, що спонукають до перегляду ряду фундаментальних підходів до організації навчального процесу, а відповідно розвитку локальних і глобальних електронних мереж, мультимедійних засобів навчання; стрімка побутова комп'ютеризація здатна суттєво змінити цілі, завдання, принципи, методи, методики, технології і зміст професійної освіти та її організаційні форми; наприклад, дистанційне навчання, яке стало реальністю сучасної освіти промислово розвинених країн, пов'язане, з одного боку, з бурхливим розвитком інформаційних технологій, а з іншого, з політикою урядів ряду країн у галузі освіти, їхнім прагненням зробити освіту будь-якого рівня максимально доступною для різних верств населення, у тому числі й осіб з обмеженими можливостями та особливими потребами;

8) цілеспрямоване **впровадження** у навчальний процес **особистісно-орієнтованих і суб'єктно-діяльнісних методик і технологій навчання**: справді, в сучасних умовах, з одного боку, потрібне осмислення проблеми “олюднення Людини” та збереження “екології Людини” в царині професійної освіти, а з іншого, необхідне застосування таких методик і технологій

навчання, які дійсно сприяють актуалізації суб'єктних якостей учнів і допомагають у практиці навчального процесу їх закріпити та розвивати;

9) **ступеневість професійно-технічної освіти**, яка сьогодні здійснюється згідно з *Положенням про ступеневу професійно-технічну освіту*, що відповідає Закону України “Про професійно-технічну освіту” [4]. Встановлено *три ступені ПТО і відповідно три атестаційні рівні ПТНЗ*.

На першому ступені забезпечується формування відповідного рівня кваліфікації з технічно нескладних, простих за своїми виробничими діями і операціями професій, що здійснюють навчальні заклади першого рівня атестації, а навчання відбувається за навчальними планами і програмами, затвердженими місцевим органом управління ПТО з професій, визначених у розділі 9 та частково в розділах 5–8 Класифікатора професій ДК 003–95.

На другому ступені формуються відповідного рівня кваліфікації з масових робітничих професій відповідних промислів і ремесел середньої технологічної складності в навчальних закладах другого рівня атестації, а навчання провадиться за державними стандартами з професій, визначених у розділах 5–8 та частково у розділах 3 і 4 Класифікатора професій ДК 003–95.

На третьому ступені здійснюється підготовка високого рівня кваліфікації робітників з технологічно складних, наукоємних професій і спеціальностей з напрямів мистецтва в навчальних закладах третього атестаційного рівня, а навчання провадиться згідно з державними стандартами професій, визначених у розділах 4–8 та частково у розділі 3 *Класифікатора професій ДК 003–95*.

Отже, **сучасна дидактика ПТО**, орієнтуючись на основні тенденції розвитку освіти у провідних країнах світу, спираючись на гуманістичну філософію освіти, методики і технології

особистісно-орієнтованого та суб'єктно-діяльнісного навчання, має відкривати нові нетипові явища у навчальному процесі ПТНЗ та **розв'язувати такі дидактичні проблеми:**

- визначати таксономію цілей професійної освіти учнів у системі ПТО та обґрунтовувати їхній зміст, виходячи, з одного боку, із сучасних тенденцій розвитку освіти у розвинених країнах світу, цінностей і пріоритетів національної системи освіти, а з іншого, змісту професійної підготовки та конкретного фаху;

- обґрунтувати сутність і зміст одержання професійної освіти учнями та визначати її методологічну основу – діяльнісний, чи суб'єктний, чи особистісний, чи технократичний, чи компетентнісний, чи інші підходи закласти в основу визначення змістового компонента навчального процесу в ПТНЗ та оцінювання його результатів;

- досліджувати сутність, закономірності та принципи професійного навчання майбутніх фахівців у системі ПТО, а також шляхи підвищення її розвивального та виховного впливу на учнів як на суб'єктів майбутньої професійної діяльності;

- обґрунтувати дидактичні основи формування і розвитку суб'єктності та професійно важливих якостей учнів у навчальному процесі;

- обґрунтувати дидактичні умови, які сприятимуть особистісній і навчальній самоактуалізації учнів у навчальній діяльності як її суб'єктів;

- обґрунтувати дидактичні закономірності, які сприятимуть творчій особистісній, професійній і фаховій самоактуалізації педагогів і майстрів виробничого навчання у педагогічній діяльності;

- вивчати закономірності, принципи та механізми навчальної діяльності учнів на основі застосування різних методологічних підходів до організації навчального процесу в системі ПТО;

- вивчати дидактичні основи формування творчої методики навчальної діяльності учнів, шляхи їх самоактуалізації у навчальному процесі ПТНЗ, навчальної діяльності, учіння і самоосвіти;

- обґрунтувати систему діалогічних методів навчання і творчі методики та технології ефективного їх застосування у навчальному процесі;

- удосконалювати організаційні форми навчання з

урахуванням сучасних загальносвітових, європейських, національних і суто професійних освітніх тенденцій і традицій, інформаційних та інших сучасних технологій професійної підготовки майбутніх фахівців у системі ПТО;

– обґрунтувати ефективні та об'єктивні критерії, відповідні показники оцінювання результативності як усього дидактичного процесу в ПТНЗ, так і педагогічної діяльності суб'єктів викладання та успішності навчальної діяльності учнів;

– переосмислювати оцінно-результативний компонент навчального процесу ПТНЗ та наповнити його особистісним і суб'єктно-діяльнісним виміром тощо.

Дидактика ПТО як галузь педагогічної науки досліджує цілі, закони, закономірності, принципи, зміст, методи та форми організації та здійснення дидактичного процесу в ПТНЗ і особливості діяльності його суб'єктів. Різноманіття відношень між ними становить *сутність навчального процесу в ПТНЗ*. Безумовно, серед цих відношень найголовнішим є *союз викладання та навчання*, тобто взаємини педагога й учня.

Отже, ***дидактика професійно-технічної освіти*** – це *галузь професійної педагогіки, яка вивчає, узагальнює та обґрунтовує цілі, закономірності, принципи, зміст, форми та методи дидактичного процесу в системі професійно-технічної освіти, взаємодію педагогів і учнів як суб'єктів процесу навчання в ПТНЗ, вплив різноманітних дидактичних явищ на формування і розвиток учня як творчої особистості та суб'єкта навчальної та майбутньої професійної діяльності.*

Вона складається із загальної та часткових дидактик, які перебувають у тісному взаємозв'язку в стані взаємозумовленості та взаємозбагачення. Загальна дидактика професійно-технічної освіти, об'єднуючи всі предметні методики та їх вузлові теоретико-методологічні проблеми, з одного боку, спирається на них, черпає емпіричні факти, приклади, які допомагають обґрунтовувати загальні закономірності, принципи та тенденції навчання у системі ПТО, а з іншого, сама їх використовує для

подальшого вдосконалення свого поняттєво-категоріального апарату. Вона виконує методологічну функцію щодо часткових, оскільки вони займають проміжне положення між загальною дидактикою ПТО та навчальною дисципліною, що викладається, тобто вивчають закономірності та особливості викладання конкретних дисциплін різним фахівцям у закладах ПТО.

Отже, постає **головна мета навчального процесу у ПТНЗ** – *сформувати у кожного учня як суб'єкта навчальної діяльності, насамперед, систему вмій бути активним громадянином Української держави, вмій вчитися як особі, яка має навчальну компетентність, вмій самовиражатися в навчальній діяльності як творчій особистості, вмій самостійно поповнювати свої загальнонаукові, професійні та фахові знання, вдосконалювати відповідні навички як суб'єкту навчальної діяльності, тобто набувати основних видів компетентності, які необхідні молодій людині як сучасному громадянину, професіоналу та фахівцю для творчої самоактуалізації у майбутній фаховій діяльності, серед яких насамперед слід назвати громадянську та комунікативну, навчальну та дослідницьку, загальнонаукову та інформаційну, загальнопрофесійну та фахову, що у сукупності формують компетентного суб'єкта майбутньої професійної діяльності.*

Це означає, що теорія та методика дидактики ПТО мають бути спрямовані на особистість учня як на суб'єкта навчальної діяльності, на формування, розвиток, а коли є можливість, і на вдосконалення його провідних суб'єктних якостей як майбутнього фахівця. Цей процес необхідно організовувати та, щоб учень справді був суб'єктом навчання та навчальної діяльності, був здатним і спроможним самостійно вчитися, сформував ефективні методики самоосвіти та самоактуалізації. Отже, “гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає приділення головної уваги ціннісно-мотиваційному стрижневі особистості, котрий визначає її спрямованість, зокрема професійну” [2, с. 221].

Основними завданнями сучасної дидактики професійно-технічної освіти, які водночас є перспективними напрямками наших подальших досліджень, є такі: дати методологічне обґрунтування відповідей на такі запитання – “для чого?”, “до чого?”, “що?” і “як?” необхідно навчати майбутніх фахівців у

системі ПТО та “якою має бути його результативність?”; досліджувати закони, закономірності та принципи професійного навчання учнів у системі ПТО та з’ясувати їх вплив на розвиток, виховання та самоактуалізацію учнів у процесі навчальної діяльності як її творчих суб’єктів; дати методологічне обґрунтування навчального процесу в закладах ПТО та наповнити новим змістом його складові та теоретичні основи їх ефективного функціонування в сучасних умовах; дати наукове обґрунтування дидактичних основ змісту професійної підготовки конкретних майбутніх фахівців за певними напрямками їх підготовки в швидкозмінних умовах ринку праці; опрацьовувати нові методики, технології, форми, методи та засоби професійного навчання майбутніх фахівців у закладах ПТО; конструювати методики діагностування результатів професійної підготовки різних фахівців у системі ПТО та оцінювання їх ефективності; досліджувати взаємозв’язки між навчанням, вихованням, розвитком і самонавчанням учнів як суб’єктів навчальної та майбутньої професійної діяльності; обґрунтувати дидактичні засади андрагогіки в умовах наявності такого негативного явища як безробіття; а також теоретико-методологічні та методичні засади забезпечення навчання особи протягом всього життя тощо.

Література

1. Балл Г.О. Аналіз сутності особистісної свободи у контексті гуманізації освіти і виховання / Г.О. Балл // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: зб. наук. праць / ред. кол.: І.А. Зязюн (голов. ред.), С.О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н.Г. Ничкало, В.Г. Скотний та ін. – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 33–42.
2. Балл Г.О. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу / Г.О. Балл // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова–Київ, 2000. – С. 217–232.
3. Закон України “Про освіту” // Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна рада України. Комітет з питань освіти і науки. – Офіц. вид. – К. : Парламентське видання, 2004. – С. 21–52.
4. Закон України “Про професійно-технічну освіту” / Професійно-

технічна освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання : станом на 1 січня 2007 р. : в II т. / [за заг. ред. Б.Г. Жебровського, Л.М. Горбунової]. – К. : Парлам. Вид-во, 2007. – Т. 1. – С. 83–114.

5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: [підручник] / О.Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.

6. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми / О.В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 105–111.

7. Черепанова С.О. Філософія освіти: буття людини в універсумі культури / С.О. Черепанова // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: зб. наук. праць / ред. кол.: І.А. Зязюн (голов. ред.), С.О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н.Г. Ничкало, В.Г. Скотний та ін. – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 22–33.

Василь Ягупов

Оновлення дидактики професійно-технічної освіти за сучасних цивілізаційних змін

У статті проаналізовано та систематизовано основні проблеми вітчизняного професійно-технічної освіти в світлі сучасних цивілізаційних змін, обґрунтовано основні тенденції його розвитку в Україні, визначено провідні дидактичні проблеми в сучасних умовах.

Ключові слова: дидактика ПТО, цивілізаційні зміни, дидактичні проблеми, реформування освіти.

Василий Ягупов

Обновление дидактики профессионально-технического образования в свете современных цивилизационных изменений

В статье проанализировано и систематизировано основные проблемы отечественного профессионально-технического образования в свете современных цивилизационных изменений, обосновано основные тенденции его развития в Украине, определено ведущие дидактические проблемы в современных условиях.

Ключевые слова: дидактика ПТО, цивилизационные изменения, дидактические проблемы, реформирование образования.

Vasil Yagupov

Updated didactics of vocational education in the light of modern civilization changes

The article analyzes and generalizes the main problems of Ukrainian vocational training in the light of modern civilization changes. It proves the main tendencies of its development in Ukraine and defines today's leading

didactic problems.

Key words: VET pedagogy, civilization changes, didactic problems, educational reform.

[Повернутись до «Зміст»](#)

Тетяна Волкова

УДК 377.011.31

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ефективне функціонування і розвиток високотехнологічної виробничої інфраструктури сучасного інформаційного суспільства ставить завдання вдосконалення професійної освіти і навчання України шляхом впровадження у навчально-виробничий процес нових і новітніх технологій, які потребують підготовлених робітників, здатних взаємодіяти з високоточним обладнанням.

Основоположник вітчизняної кібернетики академік В.М. Глушков вважав, що важливим кроком у побудові інформаційного суспільства є перехід у застосуванні електронно-обчислювальної техніки від "розв'язування окремих завдань до їх використання для комплексної автоматизації тих чи інших закінчених ділянок діяльності людини з опрацюванням інформації" [2, с. 9]. Отже, новому інформаційному суспільству має відповідати реформована і модернізована на основі інформаційно-комунікаційних технологій система професійної освіти і навчання.

В умовах науково-технічного прогресу і переходу суспільства до інноваційного виробництва для людського капіталу характерний високий динамізм і гнучкість розвитку, поява нових якісних і кількісних характеристик, зростання його ролі в